

ресурсах: <https://learningapps.org/2274443>, <https://course.besmart.study/>,
<https://znovuzno.blogspot.com/>.

Лише організувавши системну підготовку за допомогою вчителя-словесника та самопідготовку, врахувавши усі вимоги програми з української літератури учні зможуть досягти поставленої мети та здобути високі результати на ЗНО.

Література

1. Програма зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання з української мови і літератури, здобутих на основі повної загальної середньої освіти. *Український центр оцінювання якості освіти*. URL : http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2016/12/Programa_2020_ukr.mova.pdf.
2. Тести ЗНО онлайн з предмета «Українська мова і література». *Освіта.ua*. URL : <https://zno.osvita.ua/ukrainian/>.
3. Тести минулих років. Українська мова та література. *Український центр оцінювання якості освіти*. URL : <http://testportal.gov.ua/testy-mynulyh-rokiv/>.

Пустовіт В.Ю.

доктор філологічних наук,

професор кафедри української філології та журналістики

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПИСЬМЕННОЦЬКОГО ЕПІСТОЛЯРНЮ У ВИКЛАДАННІ ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. У статті наголошується на винятковій ролі письменницького епістолярію, зокрема використанні листів на уроках літератури з виховною метою як прикладу для учнів.

Ключові слова: лист, письменник, виховний ідеал, урок.

Першочерговим завданням сучасної гуманітаристики є виховання національно зорієнтованого громадянина, здатного протистояти ворожим нападам. Пріоритетними у цьому є заняття з української літератури, де можна долучитися до зразків мистецтва слова, ознайомитися з біографіями письменників, які зробили потужний внесок у розвиток не лише національної літератури, а й педагогіки.

У кожної людини є улюблена книга дитинства, з перших років життя дитина знайомиться з літературою. Спочатку це були міфи, казки, легенди, загадки, утішки, а потім пригоди, фантастика, і – перші твори про кохання. Так література входила в світ окремої дитини, так вона входить у людське життя сьогодні, яке насичене Інтернетом, аудіокнигами, повідомленнями через гаджети тощо. Що залишається сьогодні? Електронний лист? Ні, адже він не зберігається як листи О. Пушкіна до дружини, любовні листи Мазепи до Мотрі Кочубеївни, питання розвитку літератури в епістолярній дискусії М. Драгоманова з Б. Грінченком та ін. Цей перелік можна продовжувати до безкінечності, адже те, що написано (особливо нашими предками) залишається навіки.

Використання письменницького епістолярію під час ознайомлення з біографією і творчістю має значний виховний потенціал, оскільки сприяє формуванню стійких життєвих переконань, світоглядних позицій, що ґрунтуються на довершених зразках людського самовдосконалення, втілення морального ідеалу гармонійної особистості.

Заявлена проблема неодноразово була в колі наукових пошуків. Класикою є розробки Н. Волошиної, Є. Пасічника, О. Галича, Н. Петриченко та ін.

Початок ХХІ ст. охарактеризувався кардинальними змінами не лише в суспільстві, а й у науково-методичному плані. Так, Надія Дига зосередила увагу на біографічній модифікації принципу діалогізму в методиці вивчення життєпису письменника. Авторка пропонує реалізувати цей принцип у конкретиці джерел, задіяних на уроці, зокрема автобіографічного та біографічного характеру. Лідія Овдійчук пропонує вивчення життєпису письменника на основі критичного осмислення мемуаристики. Бронзенко Т. виокремлює основні напрямки вирішення проблеми індивідуалізації письменницької постаті на уроках української літератури, використовуючи епістолярій і щоденники, за допомогою яких можна розкрити авторський феномен. До аналізу трансформації виховного ідеалу в еґо-документах вітчизняної інтелектуальної еліти ХІХ – початку ХХ ст. (автобіографії, діаріуші, житійна, прочанська і сповідальна література, літописи, некрологи, нотатки про події минулого, подорожні записки, проповіді, спогади, щоденники) вдається Л. Єршова. В. Дьоміна окремо виділяє листи педагогічного змісту як особливу форму епістолярного жанру, що несе в собі високий виховний потенціал, впливаючи на розвиток особистості. Мартиненко Д. вважає листи одним з найважливіших джерел історії педагогіки.

Автентичність листування і його унікальність для нащадків полягає, здебільшого в історичній цінності, адже це той вид письма, що не зазнавав традиційної для того часу цензури, своєрідний літопис доби, що містить національно-культурну інформацію, не спотворену зовнішніми ідеологічними настановами тощо.

Серед багатьох жанрів мемуаристики ми обираємо листи з огляду на компактність викладу інформації на відміну від щоденників і можливість швидкого їх опрацювання під час заняття.

Зважаючи на аксіологічні проблеми сучасного суспільства, ми визначаємо за мету запропонувати ознайомлювати в процесі вивчення курсу української літератури з прикладами виховного ідеалу минулого, що містяться в листах.

Письменницький епістолярій XIX ст. – це не лише об'єкт дослідження філологічного дискурсу, а й скарбниця інформації про становлення особистості митця (епістолярій Лесі Українки), трансформацію переконань і почуттів, інтересів та ідеалів (листовне спілкування Ольги Кобилянської).

Ознайомлюючись із біографією одного з перших у Європі «творців людської повісті» за влучним висловом І. Франка, батька української прози Г. Квітки-Основ'яненка варто використати увесь епістолярій митця, бо в першу чергу це неоціненне джерело додаткової інформації про біографічні моменти в житті автора, його психічний стан, мотиви творчості тощо. На сьогодні відомі листи прозаїка в семитомному зібранні творів та ще дев'ять невідомих листів, опрацьованих П. Поповим. Згадані листи написані російською мовою і лише кілька листів (від 23 жовтня 1840 р. та 22 березня 1841 р.) до Тараса Шевченка – українською. Цим самим висловлюючи глибоку повагу до українського генія. Письменницький епістолярій подає багато цікавого матеріалу щодо фрагментів біографії Квітки-Основ'яненка, особливо для характеристики його громадської, літературної діяльності тощо. Наприклад, довгий час було загадкою, чому Квітка перебував у Курязькому монастирі, що стало поштовхом до різкого переходу від світського життя до чернечого стану і потім навпаки – від монастиря до активної театральної та громадської діяльності. Під час перебування в монастирі Квітка розчарувався в релігійному житті та діяннях його мешканців. Незважаючи на набожність батька Квітки-Основ'яненка, син негативно характеризував монахів, попів, загалом духовенство.

Наступна група листів відображає родинну атмосферу після смерті першої дружини брата Андрія. Квітка різко засуджував дворянську верхівку, водночас тут яскраво проступають суспільні погляди раннього письменника. Саме внаслідок такої ситуації митець покидає світський Харків і їде до

селянської Основи, до простого народу з його моральною чистотою й людською гідністю. Вже у тематиці цих листів можна побачити начерки майбутніх творів про кмітливість простого люду.

У низці листів до товаришів та однодумців виразно постає Квітчине опікування проблемами розвитку української мови і надання їй статусу мови літератури. Діяльність Г. Квітки-Основ'яненка у нелегкій справі популяризації української мови була різноманітною. У листі до Михайла Максимовича він інформував, щодо пропозиції Є.П. Гребінці звернутися до А.О. Краєвського з намірами видавати при журналі «Отечественные записки» літературні додатки українською мовою. Як відомо, спочатку редактор дозволив, але дуже швидко додатки перестали друкуватися. У цьому ж листі автор порушив питання орфографії і виступив на захист мови від нападок. Письменник наполягав на виробленні граматики рідної мови. Обстоюючи самобутність української мови в листі до А. Краєвського, він писав: «Язык, имеющий свою грамматику, свои правила, свои обороты в речи неподражаемые, неизъяснимые на другом...» [1, с. 323]. Митець наголошував, що москалі чимало українських фраз брали й далі беруть до свого словникового запасу, щодалі більше людей починають цікавитися культурною спадщиною українців, і, як приклад, Квітка згадував про позитивну рецензію О. Афанасьєва-Чужбинського на альманах «Ластівка», який «начал хорошо, но не дописал» [1, с. 323].

Серед епістолярію письменника докладного аналізу учнями потребують дидактично забарвлені «Листи до любезних земляків», що покликані виховувати повагу до своєї нації й мови. Для зацікавлення цим матеріалом Квітка опублікував «рекламне оголошення», де розповідав про свої «Листи...», які складаються з чотирьох розділів. Привертає увагу народна мова твору, що пересипана оповідями легендарного характеру, приказками, поетичними висловами тощо. Варто запропонувати юним дослідникам вказані аспекти і дійти власних узагальнень щодо громадянської позиції письменника.

З педагогічної точки зору, епістолярій є джерелом для вивчення основ виховання, особливо цінними є погляди П. Куліша, описані ним у листах, поради М. Коцюбинського дружині щодо навчання первістка Юрка, дидактизмом пройняті усі листи до своїх дітей І. Карпенка-Карого.

Найбільш повно педагогічні погляди П. Куліша представлені у листах до І. Хильчевського (учителя гімназії з Луцька) та П. Чуйкевича (земляка, інспектора прогімназії м. Глухова), до М.Д. Білозерського (поміщика з Чернігівщини, родича Ганни Барвінок) та ін. Зважаючи на високу смертність

у багатодітних сім'ях, у листі до І. Хильчевського (відомо, що учитель мав декількох дітей), П. Куліш писав: «Збереження стількох дітей живими і здоровими краще за все свідчить про твою мудрість, а якщо із них вийдуть працівниці і працівники думки, то я зарахую тебе до величних із людей» [3, с. 92]. На перший погляд нічого дивного письменник не написав, але з точки зору основ виховання, тут закладено глибокий зміст. Завдання батьків не лише у годуванні, а й вихованні інтелектуально-духовного громадянина, з високими моральними якостями, які закладені у Святому письмі, як любов до ближнього, шана батьків, милосердя, відповідальність, честь, ввічливість, правдивість, скромність тощо.

Михайло Коцюбинський, зважаючи на постійні від'їзди багато уваги приділяв вихованню дітей у листуванні з дружиною. Першорядної ваги надавав мові: «Що там синочок наш – які слова вивчив? Не вчить його тільки по-московському, бо як звикне, то трудно буде одвикнути» [4, с. 116].

Близькі стосунки з дітьми зберігав І. Карпенко-Карий. Він завжди виступав і другом, і наставником, і радником у вирішенні проблем. Так, отримавши песимістичного листа від сина, батько надає йому психологічну підтримку, настанови, яким має бути юнак: «Юноша повинен ходити з піднятою головою, з веселим серцем, з могучим духом» [2, с. 104]. Цінними порадами поділився батько і на порозі народження нової родини сина: «Ніщо в житті, мій милий сину, не дає такого задоволення як чесна сім'я, котра крім звичайних своїх інтересів і обов'язків, не забуває служіння вищим ідеалам загального добра» [2, с. 155]. До виховання дочок драматург також ставився сумлінно. У кожному листі до Ярини і Марії докладний опис національного-культурного відродження, зокрема святкування ювілею М.Лисенка, зауважуючи: «Для того і все це пишу, щоб перелить з далекої України і в ваші серця ту живу цілющу духовну течію, якою я цю хвилю живу» [2, с. 235].

Сучасне століття ознаменовано ґрунтовною модернізацією змісту освіти пошуком нових освітніх парадигм, що зумовлені на розвиткові високоосвіченої творчої особистості. Сьогодні завдання кожного учителя, викладача на початку прагматично-інформаційного століття не загубити «духовну ауру нації» й душу маленької особистості. Найкращим засобом відродження національної самосвідомості молоді є знайомство з творчою спадщиною письменників, яскравими фактами біографії, щоденниковими записами, спогадами тощо.

Виховний потенціал письменницького епістолярію міститься в кожному збереженому рядку. Адже цінність його полягає в культурному

досвіді наших пращурів. Заявлена тема має надто великий спектр і вивчення, і використання. У спадщині кожного письменника є над чим замислитися, з чого взяти приклад.

Література

1. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Зібрання творів : у 7 т. / Г.Ф. Квітка-Основ'яненко. Т. 7. Листи. К. : Наук. думка, 1981. 639 с.
2. Невідомий Іван Тобілевич (Карпенко-Карий): листи, п'єси / Упорядкування і вступна стаття С. Бронза. Кіровоград: ТОВ «ІмексЛТД», 2010. 508 с.
3. Письма П.А. Кулиша к И.Ф. Хильчевскому (1858–1875). *Киевская Старина*. 1898. №1.С. 84–149.
4. Я так поріднився з тобою / Упоряд. : О. Єременко та ін. К. : Ярославів Вал, 2007. 392 с.

Пуць Л.А.

вчитель української мови і літератури

Комунальний заклад освіти середня загальноосвітня школа №74

Дніпровської міської ради

Шаров С.В.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри української і зарубіжної літератури

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана

Хмельницького

**НАВЧАЛЬНО-ВИРОБНИЧІ ПРАКТИКИ ЯК НЕОБХІДНА
СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ
ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Анотація. Проходження навчально-виробничих практик є обов'язковим компонентом фахової підготовки здобувача вищої освіти. У статті розглядаються особливості проходження навчально-виробничих та педагогічної практики. Наголошується на тому, що різноманітність практик визначається специфікою спеціальності та навчальним планом.

Ключові слова: *навчально-виробничі практики, педагогічна практика, майбутній учитель, практична підготовка.*